

**Szegedi Tudományegyetem**  
**Állam –és Jogtudományi Kar**  
**Doktori Iskola**

**Schiffner Imola**

**Diplomáciai védelem a nemzetközi jogban**

PhD értekezés tézisei

Szeged, 2010

## I. A kutatási feladat összefoglalása, az értekezés célkitűzései

A diplomáciai védelem gyakorlása során az állam nemzetközi szinten a külföldön sérelmet szenvedett állampolgárai nevében lép fel. Amennyiben mindössze ennyit tudunk a diplomáciai védelem jogintézményéről, azt gondolhatjuk, hogy ez egyike az állam nemzetközi igényérvényesítési lehetőségeinek. Ha azonban a mondat mögé nézünk a nemzetközi szokásjog egyik legvitatottabb, de egyben legszerteágazóbb jogintézményével találjuk szembe magunkat.

Már a kiindulópont is érdekes, hiszen *mi készíti arra az államot, hogy állampolgárai nevében vállalja egy nemzetközi bírói eljárás kockázatát?* A saját jogai érvényesítése, vagy valamiféle kötelezettség az állampolgárságával rendelkező egyén irányában? Egyáltalán ki tekinthető az állam polgárának, akinek a sérelmei talán az állam politikai és nemzetközi érdekeltségeit is sérthetik? *Milyen feltételek teljesítésével kerülhet sor a diplomáciai védelem gyakorlására?* Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása is mindenképpen a dolgozat megírásának célkitűzései közé tartoznak. A Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkálatainak áttekintését, és a vonatkozó, főleg külföldi jogirodalom vizsgálatát követően azonban nemcsak az első kérdések megválaszolása látszott szükségesnek.

A Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkájának köszönhetően képet kaphatunk a diplomáciai védelem feltételeinek nemzetközi jogi szabályairól. Erről a dolgozat a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkálatai során megszületett jelentések felhasználásával igyekszik minél áttekinthetőbb képet nyújtani, nagyrészt követve a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs logikáját is. Az általános ismertetésen túlmenően azonban a dolgozat kitér azokra a pontokra is, melyek a diplomáciai védelem államok közötti gyakorlatát átvizsgálva vitákat gerjesztettek a kodifikációs során. Valamennyi témakörnél, a diplomáciai védelem nyújtásának feltételül szolgáló szabálynál megtalálhatók azok a rendelkezések, melyek az alapvető szabályokat jelentik és jelentették a diplomáciai védelem nemzetközi gyakorlatában és azok a pontok is, ahol a tradicionális megközelítés hiányosságai kibukni látszanak. A dolgozat írója arra is törekedett, hogy az általános szabályok bemutatása során felvillantsa azokat javaslatokat illetve szabályozási irányokat, melyek a diplomáciai védelem tradicionális megközelítésétől elrugaszkodva, akár a nemzetközi jogban bekövetkezett változások hatására, akár a megállapított hiányosságok orvoslásaként egy progresszív irányt képviselnek a diplomáciai védelem szabályozási próbálkozásaiban.

Amire azonban a kodifikáció során is a legnagyobb hangsúlyt fektették az annak a kérdésnek a megvitatása volt, hogy *valójában mi is az a diplomáciai védelem?* Mikor mondhatjuk azt

például saját államunk nemzetközi fellépéséről, hogy az állam diplomáciai védelmet gyakorolt? Az *állam kinek a jogát gyakorolja a diplomáciai védelem nyújtása során* illetve miképp fordulhat az elő a nemzetközi jogban, hogy az egyént ért jogsértés eredményeképp az állam lép fel a jogsértő állammal szemben? Ennek vizsgálatakor azonban elkerülhetetlen a diplomáciai védelem tradicionális megközelítésének részletes elemzése, mely a diplomáciai védelem szokásjogi szabályainak összefoglalása mellett egy ún. *jogi fikció alkalmazását* is indokoltnak tartja a diplomáciai védelem működtetéséhez. *Fenntartható-e ez a jogi fikció a tradicionális megközelítést ért egyik legnagyobb kihívás, az emberi jogok megjelenésével egyidejűleg?* Emiatt nem kellene-e egyes esetekben-így például az imperatív normákat megsértő állammal szemben- kötelezővé tenni a diplomáciai védelem nyújtását? Bár ezt a felvetést a Nemzetközi Jogi Bizottság munkálatai során elvetették, mégis felmerül a kérdés, hogy *érvényes-e még továbbra is az a megközelítés, mely az államoknak abszolút diszkrecionális jogot biztosít a diplomáciai védelemmel kapcsolatos valamennyi döntés vonatkozásában?*

A dolgozat írója arra vállalkozott, hogy átvizsgálva a jogirodalom munkáit, és a joggyakorlat rendelkezésre álló döntéseit, igyekszik egységes álláspontot kialakítani arról, *hogyan is képzelhető el a mai nemzetközi jog szerint a diplomáciai védelem nyújtása*. Megkísérli elhatárolni más hasonló nemzetközi védelmet jelentő eszközöktől, meghatározva azt, *mi nem tekinthető a diplomáciai védelem nyújtásának*.

Kétségtelen, hogy a gyakorlatban a legtöbb problémát a diplomáciai védelem és a konzuli védelem elhatárolása jelenti. Itt kerülnek a figyelem középpontjába az Európai Unió elképzelései, melyek még további vitákat eredményeztek az államok között. A tervek szerint uniós állampolgárok bármelyik tagállam védelmét igénybe vehetnék olyan harmadik országban, ahol saját államuk nem rendelkezik képvisellel. A tagállam köteles lenne a védelmet ugyanolyan feltételekkel nyújtani, mint ahogy azt saját állampolgárai részére teszi. A rendelkezések védelemhez való jogról beszélnek, és nem zárják ki a védelem tartalmának egységesítését sem. Kérdésként merül azonban fel, hogy az ennyire eltérő gyakorlatot folytató tagállamok esetén biztosítható vajon az egységes uniós jogi szabályozás? Egyáltalán milyen jellegű védelemről van szó; valójában is diplomáciai védelemről vagy „csak” konzuli védelemről?

A dolgozat írója azonban a változások egy általános áttekintését követően, kísérletet tett arra is, hogy a diplomáciai védelem jelenlegi szabályait alapul véve megtalálja a kapcsolódási pontokat a nemzetközi jogban kialakult más egyéni jogvédelmi rendszerek között, és rögzítse elképzeléseit a diplomáciai védelem szükséges megreformálását illetően. Kérdés hogyan hat

ki az emberi jogok védelmi rendszere és a nemzetköz beruházásvédelmi rendszer működése a diplomáciai védelem gyakorlatára? Van –e kölcsönhatás, vagy csak együttetés a mechanizmusok között vagy egymást kioltó jogvédelmi lehetőségekről van szó? Mindezek fényében tekinthető –e a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete egy sikeres, az államok gyakorlatát és egyetértését tükrözö kodifikációnak, vagy elkésett kísérletről van szó? *Végül a legfontosabb kérdés, van-e létjogosultsága a diplomáciai védelemnek a 21. század nemzetközi jogában?*

## **II. A kutatás módszere és forrásai**

A dolgozat megírását ösztönözö kérdések megválaszolása szükségessé tette, hogy a lehető legszélesebb körben kerüljenek elemzésre és vizsgálatra a rendelkezésre álló ismeretek és szabályok a diplomáciai védelem vonatkozásában. Természetesen a munka kiindulópontjául és számos kérdés ihletőjeként a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkálatai kerültek felhasználásra. A kérdések teljeskörű megválaszolásához azonban mindenképpen arra volt szükség, hogy a diplomáciai védelem nemzetközi jogi szabályait a kialakult gyakorlat és a viták eredményeképp megszületett jogtudományi eredmények fényében, kontextusában vizsgáljuk. Így a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkálatait, a kodifikáció speciális megbízottjainak jelentéseit, az elkészült tervezeteket, és a hozzájuk fűzött kommentárokat, illetve az államok mindezekre tett észrevételeit is túlmenően a dolgozat megírása során további források is felhasználásra kerültek. Így a nemzetközi és nemzeti bíróságok válogatott döntései, a döntésekre tett bírói és jogirodalmi észrevételek és nem utolsó sorban a jogirodalom számos tanulmánya, értekezése a témában, mely segítette a nézőpontok ütköztetését. Mindenképpen kihívást jelentett a megfelelő források kiválasztása főképp mivel a magyar jogirodalom, néhány kivételtől eltekintve egyáltalán nem foglalkozott a témával, a külföldi szakirodalom pedig rendkívül megosztott a vitás kérdéseket illetően, ami hűen tükrözö az egységes védelmet megteremteni kívánó európai uniós kísérlet során is felvetődött tagállami differenciákat is. Sok esetben még ezen tagállami álláspontok feltérképezése is akadályokba ütközött, így kerülhetett sor a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs tervezetének elkészítése során lefolytatott viták „jegyzőkönyveinek” vizsgálatára is, más nemzetközi kutatócsoportok munkáinak elemzésére is.

A dolgozat megírása során a kutatás módszerét így ezen források ismertetése, elemzése és összehasonlítása adta. Igyekeztem a diplomáciai védelem tradicionális szabályainak rögzítésén túlmenően, megvizsgálni azokat a pontokat, melyek további elemzések tárgyául

szolgálhattak, illetve a rendelkezésre álló források felhasználásával a diplomáciai védelem érvényesülésére vonatkozó következtetések megtételére törekedtem. A dolgozat felépítését tekintve is ezt a módszert követi. Így a diplomáciai védelem intézményének általános behatárolását és a történeti előzmények rögzítését követően a diplomáciai védelem igényérvényesítési eszközének általános feltételeinek ismertetésére került sor, már itt meghatározva azokat a pontokat, melyek a viták, így a dolgozat vizsgálódásainak középpontjába kerültek. Ezt követően, már az általános szabályok ismeretében kísérletet teszek a diplomáciai védelem fogalmának meghatározására, mely feladat során a dolgozat átlép a speciális részébe, ahol már az általános megállapítások fényében az elhatárolás, majd az összehasonlítás problémái következnek. A dolgozat módszere itt mindenképpen az, hogy a már ismert és megreformálásra szoruló jogintézményt ütköztesse azokkal a kihívásokkal melyek az állami gyakorlat és a nemzetközi jog részéről érik a diplomáciai védelem intézményét és így keressen választ a diplomáciai védelem jövőjét firtató kérdésekre.

A fentiekből következő módon a dolgozat két nagy szerkezeti egységében eltérő kutatási módszereket alkalmaztam. Az általános részben inkább a leíró és ismertető jelleg dominált, az egyes vitatottabb felvetéseknél használt összehasonlító vizsgálattal, a speciális részben pedig az általános rész kissé elméletibb megközelítését felváltotta a gyakorlatorientált megközelítés, jogeset elemzésekkel kísérve. Az ügyek részletes vizsgálata és elemzése ugyanis rávilágított számos olyan dogmatikai kérdésre, melyek választ vártak az általános rész elméleti felvetéseit követően, így például az egyéni jogok, illetve emberi jogok összekapcsolódása a diplomáciai védelem jogintézményével.

További új, eddig nem publikált kutatási eredményre vezettek az államok gyakorlatának, nemzeti bírósági döntéseinek tanulmányozásai is, és feldolgozásuk elengedhetetlennek bizonyult a diplomáciai védelem jogi jellegének meghatározásában is. Nem lehet megfelelkezni a disszertáció témája szempontjából kisebb kitekintésnek tekinthető uniós vizsgálódásról is, mely összességében jelentős megállapításokhoz vezetett a diplomáciai védelem és a másik nemzetközi védelmi forma, a konzuli védelem elhatárolásának nehézségeit illetően.

A primer források elemzése mellett fontos volt az eddigi kutatások eredményeinek tanulmányozása és felhasználása is. A munkát megnehezítette, hogy a választott témakör kevésbé kutatott, inkább csak a téma bemutatására szorítkozik egy-egy vitatottabb kérdés kiemelésével, és kevesen vállalkoztak dogmatikai elemzésre, a gyakorlati érvényesülés nyomán követésére. A dolgozat írója mindenképpen erre is kísérletet tett.

### III. Tudományos eredmények összefoglalása

A diplomáciai védelem kodifikációja során kibontakozott számos vita ellenére a dolgozat végére a jogirodalom és a joggyakorlat áttekintését követően egy dolog mindenképpen világos; a diplomáciai védelem jogintézményének van relevanciája a jelenlegi nemzetközi jogban is. A diplomáciai védelem tradicionális megközelítése néhol megreformálásra szorul, de az alapok egyértelműek. A diplomáciai védelem nyújtására az államhoz köthető egyének védelme érdekében kerül sor, amennyiben a nemzetközi jogsértés elkövetett állam nem orvosolja az elkövetett jogsértést. Az sem kétséges azonban, hogy a diplomáciai védelem már nem az a kizárólagos jogvédelmi eszköz, melyen keresztül az egyének nemzetközi jogvédelmet nyerhetnek. A diplomáciai védelem szabályozásának tekintettel kell lennie az emberi jogok közvetlen igényérvényesítést biztosító védelmi mechanizmusaira és a beruházásvédelmi rendszerek által kínált hatékony jogorvoslati eszközökre is. De nem kell legyőzni azokat és a kiegészítő, úgy tetszik speciális rendszerek sem szorítják ki feltétlenül a diplomáciai védelmet a nemzetközi jogból. Együttélésre, a jogvédelmi lehetőségek egymást kiegészítő alkalmazására van szükség, melyre egyébként mind a joggyakorlat, mind a rendelkezésre álló jogszabályok lehetőséget biztosítanak. A diplomáciai védelem nem attól válik releváns és aktív jogintézménnyé, hogy emberi jogi védelmi eszközzé válik, vagy az általános szabályokat és a jogintézmény integráns részét képező feltételeket „megerőszkolva” minden gazdasági érdekelttség védelmére kel. A jogaikban sértett egyének, legyenek azok az állam polgárai vagy honosai, annál szélesebb körű és teljesebb védelmet kapnak, minél több jogorvoslati lehetőség áll a rendelkezésükre. Ugyanúgy, ahogy az emberi jogi védelmi eszközöknek és a beruházásvédelmi vitáknak is megvannak a saját, jellegzetes szabályai a diplomáciai védelemnek is ki kell tartania az alapvető rendelkezések mellett.

Az igazi kihívás a hangsúlyok eltolásában van, egyre inkább az egyéni igények figyelembevételével, elmozdulva az állami kizárólagos felségjogait érvényesítő valóban archaikus és visszaélésekre lehetőséget adó joggyakorlattól. A Nemzetközi Jogi Bizottság több-kevesebb sikerrel erre kísérletet tett, de sokszor nem tette meg azokat az alapokat megőrző, de a fejlődés, és a szükséges kiigazítás érdekében elkerülhetetlen lépéseket, melyeket egyébként a nemzetközi és nemzeti bírósági döntések már előrevetítenek. Itt pedig nem a diplomáciai védelem fikciós jellegének az eltörléséről kell gondoskodni, hiszen ez a jogtechnika teszi lehetővé, hogy az állampolgárságot adó állam felléphessen nemzetközi szinten az egyént ért jogsértés esetén, akár akkor, ha semmilyen más speciális jogorvoslati lehetőség nincs. Valódi változtatásokra az állam diplomáciai védelemmel kapcsolatos

döntéseinek abszolút diszkrecionális jellegénél van szükség. Hiszen ma már egyértelmű, hogy az állam nem, vagy nemcsak a saját jogait érvényesíti a diplomáciai védelem gyakorlása során, hanem az egyén jogai is védelemhez jutnak. Ennek fényében pedig a diplomáciai védelemmel kapcsolatos döntések meghozatalánál az egyén érdekeit is figyelembe kell venni, legyen szó a kiválasztott módszerről, a követelés tartalmáról, vagy egyáltalán arról, hogy gyakoroljon-e az állam diplomáciai védelmet. Arról sem szabad elfeledkezni a szabályozás során, hogy lehetnek olyan emberi jogi jogsértések, melyek nemzetközi kötelezettséget teremthetnek a nemzetközi közösség számára a fellépésre, így akár a diplomáciai védelem nyújtására. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolását a Nemzetközi Jogi Bizottság igyekezett elkerülni. A jogirodalom felismerte ezeket a buktatókat és a különböző álláspontoknak, megközelítéseknek megfelelően reagált. A valódi válaszok és elhatározások a reformokat illetően azonban az államok gyakorlatában kell, hogy megszülessenek. Látható, hogy a diplomáciai védelem jogintézményével kapcsolatban eszközölt változtatások mindig az államok gyakorlatában jelentek meg először. Hiszen az államok azok, akik megtagadják egy esetben a diplomáciai védelem gyakorlását, a saját álláspontjukkal igazolva azt, az államok azok, akik a nemzetközi szinten diplomáciai védelmet gyakorolnak, felvonultatva a lehetséges eszközöket, és az államok nemzetközi ügyeiben alakulnak azok a feltételek, melyek meghatározzák a diplomáciai védelem szabályait. Így tehát a szükséges változtatásokat az államok gyakorlatában kell végrehajtani. Mindehhez segítséget jelenthet az Európai Unió egységesítő mechanizmusa a polgárokat megillető védelem jogát illetően, hiszen máris, lehet, hogy csak a konzuli védelemre való jogosultság megteremtésével, de gyakorlatuk újragondolására készítette az államokat, „a jogosultság”, „egyéni érdekek”, „egységes gyakorlat” címszavak mellett. A védelem ilyen irányú megteremtése mindenképpen magával hozhatja a diplomáciai védelem gyakorlatának átgondolását is a Nemzetközi Jogi Bizottság felvetései és a valódi nemzetközi joggyakorlat fényében, amely már rendelkezésre áll, illetve változtat a diplomáciai védelem intézményén és az államok gyakorlatának átalakítását sürgeti.

A kutatások részeredményei szakmai közleményekben, publikációkban folyamatosan közlésre kerültek a téma aktualitására tekintettel. Mindez az értekezés felhasználási lehetőségét mutatja, mely hiánypótló jellegű is egyben a magyar jogirodalomban és a jelenlegi magyar külügyi gyakorlat lehetőségeit is befolyásolhatja. A kutatási eredményeket mindenképpen hasznosítani tudom oktatási tevékenységem során is, hiszen mind fakultáció keretei között, mind pedig a nemzetközi jog általános oktatásának keretei között megtalálja a helyét a téma, az egyik lényeges nemzetközi igényérvényesítési módszer mivoltának köszönhetően.

#### **IV. Az értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk jegyzéke**

Jogi fikció a nemzetközi jogban; avagy a diplomáciai védelem jogtechnikája

Jogelméleti Szemle 2010/1. szám (2010.április 13.), 39 289 n

Jog vagy kötelezettség - avagy a diplomáciai védelem az államok gyakorlatában, De iurisprudencia et iure publico, IV. évfolyam, 2010/2. szám, 28 p., 72 768 n. ([http://www.dieip.hu/2010\\_2\\_09.pdf](http://www.dieip.hu/2010_2_09.pdf))

A diplomáciai védelem a nemzetközi bíróságok gyakorlatában, különös tekintettel az egyéni jogok érvényesítésére - Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica, *Tomus LXXI, Fasc.13. Szeged 2008*, 44 p. 109 560 n

A diplomáciai védelem gyakorlásának eszközei, avagy a fogalom-meghatározás és az elhatárolás problémái-Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica, 27 p., 71 496 n. - MA

A diplomáciai védelem kérdései a nemzetközi jogban, 63 p.-142 782 n

A Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottsága és a „Tudomány Támogatásáért a Dél-Alföldön” Alapítvány 2007-es pályázatára benyújtva - (I.díj)

Az EK Szerződés 20. cikkének értelmezése az Európai Unió egyes tagállamaiban, 53 p. 117 543 n

A Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottsága és a „Tudomány Támogatásáért a Dél-Alföldön” Alapítvány 2008-es pályázatára benyújtva - (I.díj)